

KARAIMOVÉ JAKO SOUČÁST RUSKÉ EMIGRACE V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU

PETR KALETA

The Karaims as a part of the Russian emigration in interwar Czechoslovakia

Abstract: This text analyzes the issue of the Karaim emigrants in Czechoslovakia, which has thus far been unknown in Czech scholarly circles. The Karaims arrived here in the context of the extensive Russian emigration at the beginning of the 1920s. The study shows, above all based on the examples of four striking personalities from the Czechoslovak Karaims (Michail Ajvaz, Sinan Borju, Savelij Chadži and Andrej Karakoz), how the emigrants reached Czechoslovakia and how they managed to establish themselves as individuals in various (above all technical) fields. In the case of two of them (M. Ajvaz and S. Borju) the fates of their brothers who settled in Czechoslovakia are also described. The text points to specific characteristics of the Czechoslovak Karaims and to important milestones in their life: the Russian Civil War, which drove them out of their home, and the Second World War, during which they had to prove their Karaim (non-Jewish) origin, and after it, to come to terms with the communist regime, which did not favor them, as they were white emigrants. Because this is the first study on the Czechoslovak Karaims, it is based primarily on material from Czech and Slovak archives.

Key words: Karaims, Czechoslovakia, emigration, 20th century, personalities.

Úvod

Problematika ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice a její důležité instituce a osobnosti nemohly být po druhé světové válce kvůli osvobození Rudou armádou a následné příslušnosti Československa k sovětskému bloku aktuálním a populárním tématem. Situace se změnila až v 90. letech 20. století, kdy se již otevřely možnosti věnovat se tomuto tématu podrobněji (např. Sládek

1993; Veber a kol. 1996; Babka – Zolotarev 2012). Mezi tisíci ruskými a ukrajinskými emigranty, jejichž životy zásadně změnila Velká válka, ruská revoluce v roce 1917 a především občanská válka, byly také nejrušnější národnostní menšiny, etnické skupiny a náboženské skupiny. Etnikem a zároveň náboženskou skupinou, o jejímž příchodu na území Československa v rámci ruské emigrace se doposud nevědělo, byli Karaimové. Jejich výzkumu nebyla v českých odborných kruzích věnována pozornost v etnologii, historii ani v jazykovědě.

Karaimové¹ (rus. караимы, lit. Karaimai, pol. Karaimi, ukr. караїми), vyznačující se svým specifickým náboženstvím a s ním související kulturou, patří mezi nejméně početná etnika žijící v Evropě. Nemáme přesné informace o tom, kolik dnes na evropském kontinentě žije Karaimů, jejich počet však je možné odhadnout do přibližně 1 500 osob (žijících zejména na poloostrově Krymu a ve městě Trakai). Lze je charakterizovat, jak již bylo naznačeno, jako etnickou skupinu (Karaimové) a zároveň skupinu náboženskou (karaimové), podobně jako např. rozlišujeme Židy jako etnikum a židy jako stoupence judaismu. Výzkumy v oblasti dějin, kultury a jazyka Karaimů v posledních desetiletích odhalily některé zajímavé poznatky, znalosti odborné veřejnosti však stále nejsou o tomto etniku a karaimském náboženství ani dnes dostatečné, i když už úplně neplatí, co o Karaimech napsal v prvním rozsáhlém článku otištěném v českém prostředí na počátku 40. let 19. století po své cestě do Ruska Jakub Malý: „V Evropě jest o historii Karaitů velmi málo, a nic dokonale známo, ba oni ani sami mezi sebou historii své sekty neznají. Prameny, z nichžto by něco vážiti se dalo, jsou ve východních zemích právě tak roztroušeny, jakož i první otcové této sekty roztroušeni byli. Mnoho zajímavých knih nalézá se u rodin karaitských v Oděse, v Krymu a Cařihradě, hlavní ale sklad knih nachází se v Jeruzalémě, kdežto tam žijící Karaité 17 velikých a skvostných arabských foliantů historického obsahu mají.“ (Malý 1841: 157)

Karaimové v Evropě běžně užívají jazyka většinové společnosti (litevština, ruština, polština, ukrajinština). Východoevropští Karaimové si však zachovali vlastní, na Krymu zformovaný jazyk – karaimštinu, která náleží do kypčacké podskupiny ve skupině turkických jazyků (dnes se počet mluvčích tohoto jazyka odhaduje řádově jen na desítky, a patří tak k nejohroženějším jazykům světa). Karaimové vyznávají náboženství, jež nazýváme karaimismus; o jeho počátcích

¹ V judaistickém prostředí a také v religionistické literatuře se dodnes používá pro příslušníky dané náboženské skupiny (bez ohledu na jazykovou či etnickou příslušnost) pojmenování karaité. Evropští turkičtí Karaimové však prošli od 8. století složitým vývojem od „sekt“ k etnické skupině (národnostní menšině), jejíž příslušníci se sami nazývají výlučně Karaimové, což dnes respektuje většina historiků, lingvistů i jiných badatelů, kteří se touto problematikou zabývají.

je toho stále málo známo. Karaimismus se odštěpil v první polovině 8. století z judaismu jako samostatný, radikálně reformní „biblický“ proud (neuznávající tzv. „ústní tóru“, tj. závazné mimobiblické tradice) a za hlavní postavu kodifikace karaimismu je pokládán Anan ben David z Basry (podrobněji o Karaimech a karaimismu např. Gaşiorowski 2008; Schur 1995; Szyszman 2005; Kozlov – Čížova 2003).

K tomu, abychom získali informace o karaimských stopách v období první republiky a v obdobích následujících, značně napomohla korespondence Karaimů usídlených v Československu s tehdejším trockým (trakaiským) hachanem (rus. рахан)² Serajou Šapšalem³ (1873–1961), který jim při záchraně před nacistickým režimem v protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 potvrzoval nežidovský (tedy karaimský, tj. turkický) původ. Dopisy, jež se nám podařilo získat díky předsedkyni Svazu polských Karaimů (Związek Karaimów Polskich) Mariole Abkowicz, dnes vlastní vilniuská Knihovna Wróblewských Litevské akademie věd (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka). Díky jmennému seznamu, který jsme vysledovali ze zmíněné korespondence, se nám v několika českých a slovenských archivech podařilo nalézt některé materiály o karaimských emigrantech, které napomáhají vysvětlit cesty Karaimů do Československa i jejich další osudy. K objasnění otazníků karaimské emigrace napomohlo také vypátrání několika potomků československých Karaimů (Ivan Karakoz, Michal Ajvaz ml., Helena Marečková), jejichž osobní vzpomínky se staly důležitým pramenem pro tuto studii. Práce ukazuje osudy karaimských migrantů, jež se nám během bádání podařilo zmapovat, a nastínit některé společné znaky, specifika a problémy československých Karaimů. Opírá se především o archivní prameny, materiály z osobních archivů potomků a o jejich vzpomínky.

Bratři Ajvazové

Jedinou bratrskou trojicí mezi Karaimy,⁴ kteří přišli v rámci ruské emigrace do Československa, byli podle našeho zjištění bratři Ajvazové, kteří své dětství prožili na Krymu. Fjodor (Fedor) Ajvaz se narodil 20. května 1902 v Jevpatorii. Rodiči byli Mojsej Ajvaz a Anna Ajvaz (1882–1968), rozená Chodžaš. Fjodor měl ještě dva mladší bratry, Semjona a Michaila, a sestru Eleonoru (Noru). Ajvazovi byli bohatou karaimskou rodinou v Jevpatorii a až do vypuknutí Velké války

² Duchovní i světský představený karaimské společnosti.

³ Pol. psáno Szapszał. Jeho oficiální titul byl karaimský hachan v Polské republice.

⁴ Sourozeneckou trojicí karaimského původu byli v Československu také Michail Katyk, Alexandra Kodžaková Katyk a Jelizaveta Kefeliová Katyk. Měli ještě dalšího bratra, Ilju Katyka, jenž však emigroval do Francie.

žili v přepychovém domě (paláci) na břehu Černého moře. Za občanské války se rodina Ajvazových rozdělila a její příslušníci se skrývali v různých oblastech Krymského poloostrova. Sestra Eleonora Michailovna⁵ Ajvaz s matkou zůstaly na Krymu a Fjodor se Semjonem, dva nejstarší bratři, opustili Rusko s ustupující Wrangelovou Dobrovolnickou armádou. Krym opouštěli na ponorce.⁶ Později se ještě Ajvazovým narodil čtvrtý syn, Sergej, jenž padl za druhé světové války. V roce 1921 již byl Fjodor Ajvaz s bratrem Semjonem v Československu, kde absolvovali ruské gymnázium v Moravské Třebové. Roku 1922 nastoupil na Vysokou školu technickou v Brně na obor elektroinženýrství, ve studiu zde pokračoval až do čtvrtého ročníku ve školním roce 1926/1927, ale svá studia na této škole nedokončil. To se mu podařilo až na Německé vysoké škole technické v Brně (Deutsche Technische Hochschule Brünn), kde studoval ve školním roce 1928/1929, a státní zkoušku složil až v roce 1936.⁷ Československé státní občanství obdržel po druhé světové válce, a to v roce 1947.⁸ Značnou část svého života pracoval v podniku TOS Kuřim. Fjodor Ajvaz byl váženým občanem brněnské společnosti, mj. výborně ovládal hru na housle, neoženil se a celý svůj život prožil v Brně, kde také zemřel 9. října 1994.

Semjon (Simon) Ajvaz se narodil 9. prosince 1903 v Jevpatorii. Poté, co přijel s bratrem Fjodorem do Československa, nastoupil ve školním roce 1922/1923 na Vysokou školu báňskou v Příbrami, kde je poslední záznam o jeho studiu u školního roku 1925/1926. Svá studia tedy nedokončil. Semjon Ajvaz se v Praze seznámil s Annou (23. ledna 1906 – květen 1986),⁹ jež byla ruského původu, oženil se s ní a ve třicátých letech společně odjeli do Libanonu, kde dlouho žili a kde se jim narodily dvě děti Marianne Ayvaz (23. prosince 1938 – 17. října 2007) a André (Andrej) Ayvaz (nar. 1942). V padesátých letech se rodina přestěhovala do New Yorku, který se stal posledním domovským místem Semjona Ajvaze. Zemřel zde 17. ledna 1998.¹⁰

Nejmladší z bratrské trojice Michail (Michal) Ajvaz se narodil 5. listopadu 1904 v Jevpatorii. Pravděpodobně v roce 1919, kdy bylo M. Ajvazovi patnáct

⁵ Její původní otčestvo bylo Mojsejevna, jméno Michailovna začala používat v době, kdy v sovětské politice a společnosti začal sílit antisemitismus. Její matka Anna Ajvaz taktéž raději o svém muži hovořila, že je Musa, nikoliv Mojsej.

⁶ Audiozáznam vzpomínek Anastazie Kopřivové (6. 3. 2014, přepis).

⁷ Moravský zemský archiv v Brně, Fond B 34, Německá technika Brno, fascikl 798, Protokoly o II. státní zkoušce, A: Theodor Ajvaz.

⁸ Archiv města Brna, B 1/39 – Kartotéka domovského práva (1850–1945), Katastr osob do Brna příslušných, Fjodor Ajvaz.

⁹ <http://www.ancientfaces.com/person/anne-ayvaz/33345024> [17. 4. 2014].

¹⁰ <http://www.death-record.com/d/n/Simon-Ayvaz> [17. 4. 2014].

let a měl za sebou část gymnazijních studií, uprchl společně se sedmnáctiletým kamarádem Jeremejem Sokolovským do Bachčisaraje a po pádu a zničení Perekopu v roce 1920 se již nemohli dostat po souši z Krymu. Mezi obyvatelstvem Ruska byla značná ngramotnost, takže mladíci využili příležitosti přivydělávat si tím, že rudoarmějské komisaře a místní tatarské obyvatelstvo učili číst a psát. Po dvou letech se jim podařilo vrátit se do Jevpatorie. Když však viděli, co zde napáchala občanská válka, rozhodli se pro útěk z Ruska. Domluvili se tedy se třemi místními rybáři a také s jednou židovskou rodinou a vypluli v roce 1921 od krymských břehů. Pluli v motorovém člunu devět dní proti větru, přičemž při kontrolách předstírali, že jedou do Jalty. Během plavby jim došla voda i potraviny, zachránila je nakonec bulharská loď, jejíž osazenstvo jim dalo soudek vody a bochník chleba. Za absolutního vyčerpání se jim podařilo doplout do Bulharska. V Sofii se v nemocnici zotavili a pokračovali do Šumenu, kde úspěšně absolvovali přijímací pohovory na gymnázium. Ruské gymnázium sem přesídlilo v dubnu roku 1922 z Istanbulu (Rudnev 1924: 52–55). V Šumenu panovaly nelehké poměry, dvě stě žáků se tísnilo na palandách v jedné obrovské místnosti. S kamarádem J. Sokolovským se zároveň museli držet v ústraní, protože přišli později než hlavní evakuační vlna ruské emigrace, a to hlavně z území ovládaného Sověty, a ostatní na ně proto hleděli velmi nedůvěřivě. Michail Ajvaz vzpomínal na to, že v Šumenu měli němčinu, s kterou měl potíže, poněvadž neznal dobře gramatiku. Prakticky se však dokonale domluvil, což bylo dáno tím, že v dětství měli bratři Ajvazové za vychovatelky baltské Němky. Během dvou let strávených v Bulharsku si přivydělávali například v přístavu a Michail Ajvaz jako výborný houslista hrával v námořnické hospodě. V Šumenu vystudovali gymnázium a poté, co se M. Ajvaz dozvěděl, že bratři Fjodor a Semjon jsou v Československu, vydali se za nimi. Ani to však nebylo bez problémů: neměli totiž vstupní víza, a proto se jim podařil až druhý přechod přes hranice.¹¹ Do Československa se Ajvaz se Sokolovským dostali v roce 1923.

Ve školním roce 1923/1924 byl Ajvaz zapsán na Vysoké škole technické v Brně, ale v tomtéž roce figuroval zároveň mezi studenty Vysoké školy báňské v Příbrami. Přednost dostala příbramská vysoká škola, na níž absolvoval obor hutnictví v roce 1930. Krátce pracoval v Komárovských železárnách jako zástupce vedoucího výzkumu, v době silící hospodářské krize byl však jako cizinec propuštěn. Nastoupil tedy jako chemik se zaměřením na výzkum mozaikového smaltu u pražského staviatele Jana Tumpacha. Laboratoř se nejprve nacházela ve strašnické kolonii Rybníčky, poté byla přestěhována do Prahy-Záběhlic. Tam se také Ajvaz seznámil s Annou Konvičkovou (10. ledna 1916 – 31. prosince 1996), vídeňskou Češkou, která se stala

¹¹ Audiozáznam vzpomínek Anastazie Kopřivové (6. 3. 2014, přepis).

jeho ženou. Michail Ajvaz brzy získal post vedoucího dílny, již od poloviny třicátých let začaly přicházet velké objednávky na monumentální díla (Síň padlých bojovníků podle Maxe Švabinského v Národním památníku na Vítkově, vchod do Staroměstské radnice, dále hrobka českých králů v chrámu sv. Víta aj.). Závod se v té době rozrostl na třicet osob. V prosinci 1938 zemřel stavitel Jan Tumpach a zastupoval ho jeho bratr František. Tehdy se připravovala mozaiková práce pro Světovou výstavu v New Yorku v roce 1939.¹² Dne 13. března 1939 odjel Michail Ajvaz s jedním spolupracovníkem a F. Tumpachem do Spojených států, aby tam zabudovali mozaiku v československém pavilónu. Na lodi je zastihla zpráva o okupaci Československa. V New Yorku dostal Ajvaz nabídku, aby zde zůstal a založil mozaikářskou dílnu, on se však po třech měsících vrátil do protektorátu Čechy a Morava. Po neshodách s Tumpachem Ajvaz svou dílnu opustil. Tumpach jej údajně dvakrát udal, nemocný Ajvaz se pak ukrýval u přítele Sokolovského v Berouně, nakonec se však sám přihlásil v Praze na gestapu, kde se mu podařilo veškerá obvinění vyvrátit.¹³

V době, kdy se chystala mozaiková výzdoba městského muzea¹⁴ v Hradci Králové podle kreseb Jana Preislera, požádala Michaila Ajvaze umělecká komise v čele s Maxem Švabinským, aby se ujal výroby těchto mozaik. Ajvaz vybudoval v Podolí malou dílnu s ateliérem. Z obavy, že je sledován gestapem, nefigurovalo jeho jméno v názvu firmy (jmenovala se podle akademického malíře Aloise Kloudy). Michail Ajvaz se dvěma spolupracovníky dokončil tuto zakázku a dále se zaměřoval na výrobu malých mozaikových obrázků, které se prodávaly v Ústředí lidové umělecké výroby na pražské Národní třídě. V obtížné situaci ke konci války dával od začátku roku 1944 hodiny ruštiny (mj. i Marii Majerové nebo manželce Eduarda Basse). Na konci války se aktivně účastnil pražského květnového povstání. Po válce v roce 1945 nastoupil jako vedoucí redaktor Slovanského oddělení nakladatelství Práce. V té době mu byly jako sklářskému odborníkovi nabízeny různé pracovní příležitosti, vše však bylo podmíněno vstupem do KSČ, a to on rozhodně odmítal. Z těchto důvodů také odešel z redakce Práce. V roce 1947 byl osloven skupinou zájemců o výrobu mozaikových smaltů, aby s nimi vybudoval novou firmu. Únorové události roku 1948 vše značně zkomplikovaly, ale přesto se podařilo rozvinout firmu Česká mozaika pod jeho vedením. Dne 14. července 1948 se manželům Ajvazovým narodila dcera Olga a 30. října 1949 syn Michal.

První velkou objednávkou České mozaiky byl v roce 1949 Křest Kristův v chrámu sv. Víta. Brzy poté obdrželi velkou objednávku mozaikových smaltů

¹² Světová výstava proběhla ve Flushing Meadows Corona Park v období od 30. dubna do 27. října 1940.

¹³ Osobní archiv Michala Ajvaze ml., rukopis vzpomínek Anny Ajvazové z roku 1993.

¹⁴ Od roku 1991 Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

ze SSSR pro moskevské metro ve stanici Komsomolskaja. Následovaly další objednávky z Holandska a Argentiny. Ajvaz tehdy taval ve dvou sklárnách (Hostomice a Albrechtice) a do Prahy za rodinou se vracel dvakrát za měsíc. Brzy však přišla umělecká komise, která nařídila všechny výrobky na místě zničit a závod uzavřít. To byla pro mladého schopného chemika s ohromným potenciálem opravdová tragédie.

V roce 1950 dostal Michail Ajvaz z ministerstva úkol, aby obnovil po odchodu Němců výrobu očních protéz. V Moskvě se seznámil s výtvarníky, kteří měli zájem o mozaiku a žádali ho, zda by nemohl výrobu zavést i tam. Dále se poznal s předními ruskými spisovateli a výtvarníky. Vedle toho se věnoval i překladatelské práci. Když byla zbourána Ajvazova pec v Hostomicích, zajišťovaly mu obživu překlady ruských divadelních her. Až po půl roce našel zaměstnání jako výzkumný pracovník v Povltavském průmyslu kamene. V době, kdy odešel z vlastního závodu Česká mozaika, žádala v roce 1956 Akademie umění v Moskvě československé ministerstvo lehkého průmyslu, aby Ajvaz v Leningradě založil mozaikový závod a zaučil tam i ruské mozaikáře. Podle svých návrhů postavil pece s vybavením sklářské dílny s ateliérem. V Leningradě v tomto období trávil vždy dva až tři měsíce. V roce 1958 se začala restaurovat gotická mozaika Poslední soud v katedrále sv. Víta. Jako odborník byl přizván i Michail Ajvaz, ale dříve než po roce byl ze štábu vyškrtnut, protože nesouhlasil s postupem restaurátorů. Ještě po roce 1989 Ajvaz intenzivně usiloval o restauraci mozaik podle vlastních metod, ale bez úspěchu. Na počátku 80. let 20. století byl osloven nakladatelstvím SNTL, aby napsal knihu o dějinách mozaiky. Studoval kvůli tomu nejen v domácích knihovnách, muzeích a galeriích, ale musel se vydávat také na badatelské cesty do zahraničí (např. do Itálie a Kanady). Výsledkem byla rozsáhlá přibližně pětisetstránková monografie, v létě 1989 připravená k vydání. Po revoluci však byly umělecké knihy vyřazeny z tisku a publikace tak dodnes nevyšla. Michail Ajvaz zemřel 27. června 1994.

Bratři Borju

Dalšími bratry karaimského původu, které osud přivedl do Československa, byli Fjodor a Sinan (Simeon, Semjon) Borju. Fjodor (Fedor) Borju se narodil 21. ledna 1902 v lokalitě Stancija Prochladnaja¹⁵ (Těřská oblast), důležitém dopravním uzlu severního Kavkazu. Otec Isaak (Alexandr) Sinanovič Borju (nar. 1858)¹⁶ byl obchodníkem a měl ve Vladikavkazu pronajatý mlýn, matka Biče Jufudovna

¹⁵ Dnes město Prochladnyj (Kabardinsko-balkarská republika).

¹⁶ V překladu Osvědčení ze 17. 10. 1932 se o něm hovoří jako o bachčisarajském měšťanovi, viz osobní archiv Heleny Marečkové.

Borju, rozená Kefeli, pocházela z Iráku. Rodina se v roce 1910 přestěhovala do Sevastopolu. Koncem října 1920 emigroval otec se syny Fjodorem a Sinanem do Rumunska, kde zůstali v Sulině (delta Dunaje) na východě Rumunska, poté se dostali do tureckého Istanbulu. Tam byli až do roku 1921. Matka zůstala s pěti dcerami v Rusku, otec Isaak se z Turecka vrátil do SSSR a byl amnestován. Bratři se poté přesunuli do Bulharska, kde Fjodor Borju ukončil jednoroční průmyslovou školu a až do roku 1924 byl zaměstnán jako zámečnický dělník v železničních dílnách v Sofii. V roce 1924 nastoupil na Vysokou školu technickou v Brně (obor strojní inženýrství) a mezi studujícími posluchači byl naposledy prokazatelně zapsán ve školním roce 1928/1929, svá studia však pro nedostatek prostředků nedokončil. Ještě v roce 1933 uváděl na brněnském ohlašovacím listku, že je studentem, a v roce 1936, že je správcem ruské menzy.¹⁷ V následujících letech pracoval v Brně jako konstruktér. Za druhé světové války byl totálně nasazen v Německu v Berlíně a tam byl také při bombardování města raněn. V roce 1943 vstoupil za nejasných okolností do Rudé armády¹⁸ a jako voják byl raněn podruhé. Po návratu do Československa pracoval jako středoškolský profesor ruštiny na brněnském konzervatoři. Po uzdravení nastoupil jako konstruktér v Gottwaldových závodech – Královopolské strojírně. Po udělení československého občanství v roce 1947 vstoupil Fjodor Borju o rok později do KSČ.¹⁹ Jeho ženou se v roce 1940 stala Ludmila (Miločka, nar. 7. srpna 1911) Bardinovová, pocházející z Chersonu.²⁰ Po její smrti se v roce 1951 přestěhoval k rodině bratra Sinana do Ústí nad Labem, kde s nimi bydlel až do roku 1955, poté se vrátil do Brna.²¹ Jeho druhou ženou byla Taťana Rozanovová, jež byla ruského původu.²² Zemřel někdy na přelomu 60. až 70. let 20. století, přesné datum úmrtí se nepodařilo zjistit.

Mladší bratr Sinan (Simeon, Semjon) Borju se narodil 14. října 1904 ve Vladikavkazu. Z opisu rodného listu vyplývá, že byl zapsán do matriční knihy

¹⁷ Moravský zemský archiv v Brně, Fond B 26, Policejní ředitelství Brno.

¹⁸ Nepodařilo se nám zjistit, za jakých okolností přešel frontu. Viz Státní oblastní archiv v Litoměřicích – pracoviště Most, NAD 1327 (III-1201), fond Severočeské tukové závody, s. p., Ústí nad Labem 1945–1998 (nezpracováno), karton 264, Osobní mapa Ing. Simeona Borju.

¹⁹ Státní oblastní archiv v Litoměřicích – pracoviště Most, NAD 1327 (III-1201), fond Severočeské tukové závody, s. p., Ústí nad Labem 1945–1998 (nezpracováno), karton 264, Osobní mapa Ing. Simeona Borju.

²⁰ Archiv města Brna, Kartotéka domovského práva (1850–1945), Katastr osob do Brna příslušných, Fjodor Borju.

²¹ Státní oblastní archiv v Litoměřicích – pracoviště Most, NAD 1327 (III-1201), fond Severočeské tukové závody, s. p., Ústí nad Labem 1945–1998 (nezpracováno), karton 264, Osobní mapa Ing. Simeona Borju. Dotazník Simeona Borju z 12. 1. 1954, s. 1; Běh života, Olomouc 1. 7. 1950, s. 1.

²² Ivan Karakoz: Rukopisný text – dodatky (Slaný, duben 2014).

Karaimů narozených ve Feodosiji vrchním hazzanem (pol. hazzan, rus. газзан)²³ feodosijské kenesy B. Babajevem 20. prosince 1904.²⁴ Po přestěhování do Sevastopolu začal Sinan navštěvovat v roce 1915 tamější reálné gymnázium, kde absolvoval pět tříd. V Istanbulu, kam emigroval s otcem a bratrem, absolvoval šestou a sedmou třídu reálného gymnázia. V roce 1922 odešel do Bulharska, kde na nově otevřeném ruském gymnáziu v Šumenu ukončil sedmou a osmou třídu a maturoval v roce 1923. Po maturitě pracoval nejdříve jako dělník v zemědělství (vinohrady), posléze v pivovaru jako dělník ve hvozdu. Začátkem června 1923 odjel do Sofie, kde pracoval jako dělník na stavbě železničního mostu, a zároveň si obstaral doklady nutné k vycestování do Československa, kam se přes Jugoslávii a Rakousko dostal již koncem června téhož roku. Až do konce září 1923 pracoval jako zemědělský dělník v obci Mšené-lázně (dnes okres Litoměřice). Na podzim téhož roku nastoupil na Vysokou školu technickou v Brně, kde v roce 1929 s vyznamenáním ukončil studium oboru chemické inženýrství.

Pět sester Fjodora a Sinana Borju zůstalo po jejich emigraci v Sovětském svazu. Je známo, že v roce 1954 stále žily a pracovaly: Sáhra Borju vyučovala na lékařské fakultě v Leningradě a poté byla přeložena jako profesorka bakteriologie na univerzitu do Kujbyševa; Anna Borju byla inženýrkou stavitelství, nejdříve se starala o matku a po její smrti přesídlila do Kujbyševa, kde pracovala jako dispečerka oblastního ředitelství drah; Rajisa Popova byla inženýrkou agronomie a v Leningradě žila až do konce druhé světové války,²⁵ manžel padl při obléhání Leningradu jako vojenský lékař, ona přežila se třemi dětmi a byla poslána na léčení na Krym, pak se opět vrátila do Leningradu; Antonina (Tochtar) Borju ukončila vyšší odbornou školu a zůstala s rodiči, v Kujbyševu vedla domácnost dvěma sestrám a otci; Asja (Adžikej) Borju (nar. 1906) absolvovala dvě fakulty – matematicko-fyzikální a chemickou, pracovala jako náměstek ředitele v továrně v Kujbyševu.²⁶

Díky podrobným profesním životopisům Sinana Borju máme poměrně přesné informace o jeho zaměstnání po ukončení vysokoškolských studií. Nejdříve pracoval v továrně na mýdlo Standard v Brně, pak ve firmě Merz, extrakce a rafinerie technických olejů v Brně. Oženil se v roce 1932 s Helenou Weissovou

²³ Duchovní představený karaimské obce.

²⁴ Osobní archiv Heleny Marečkové. Opis rodného listu Sinana Borju z 5. prosince 1967. Také originál z 18. prosince roku 1920 z Konstantinopole.

²⁵ Jako agronomka se účastnila výzkumné expedice do severních oblastí, kde podle mičurinských metod zaváděli pěstování užitkových rostlin u Eskymáků.

²⁶ Státní oblastní archiv v Litoměřicích – pracoviště Most, NAD 1327 (III-1201), fond Severočeské tukové závody, s. p., Ústí nad Labem 1945–1998 (nezpracováno), karton 264, Osobní mapa Ing. Simeona Borju. Dotazník Simeona Borju z 12. 1. 1954, s. 1; Běh života, Olomouc 1. 7. 1950, s. 1.

(19. února 1907 – 5. září 1991), pocházející z Brna-Nových Černovic, s níž měl dcery Rajisu (31. října 1933 – 16. února 2012), provdanou Posovou, a Zoju (27. listopadu 1934 – 15. prosince 1998). Následovala práce v továrně na mýdlo a svíčky Vilímek v Lipníku nad Bečvou a poté u znojenské firmy Zádruha, která zpracovávala sojovou mouku a lecitin. Československé státní občanství obdržel Borju v roce 1937. Dále byl zaměstnán ve firmě Heikorn (později Milo) v Olomouci, vyrábějící margarín a mýdlo. Za okupace byl podle vlastních slov obviněn ze špionáže a propuštěn. Byl vykázán z Olomouce a usídlil se v Ostravě, kde pracoval u firmy stejného zaměření (Jan Ručka). Následovala práce v Modřicích u Brna v zemědělských lučebních závodech Biochema a v Rolnických lučebních závodech v Přerově. Ani Sinan Borju, tak jako všichni Karaimové, neunikl podezření gestapa, že je židovského původu, a v prohlášení o rodovém původu z 12. července 1943 poznamenal: „Prohlašuji na svou čest a svědomí, že nejsem ani já, ani moje dcera Rajisa Borju, narozená 30. října 1933 v Blažovicích u Brna, žid ve smyslu § 1 vl. nař. č. 136/1940 Sb., neboť rodiče a prarodiče se strany mojí i se strany mojí ženy nebyli židovského původu.“²⁷

Po druhé světové válce nastoupil opět u firmy Milo Olomouc, kde se v roce 1947 stal náměstkem podnikového ředitele. Na podzim roku 1945 vstoupil do československé sociální demokracie a v roce 1948 po jejím sloučení s KSC se stal komunistou. V roce 1947 absolvoval studijní cestu do NSR a v roce 1950 do Maďarska, kde si měl prohloubit odborné znalosti. Z Olomouce odešel v roce 1951 do Severočeských tukových závodů v Ústí nad Labem, od roku 1954 pracoval v pražském Potravinoprojektu a poté ve Spolchemii, a to až do odchodu do důchodu v roce 1964.²⁸ V důchodovém věku ještě pracoval v podniku Chemo-pharma v Ústí nad Labem. S manželkou žili až do konce života v Ústí nad Labem-Střekově. Sinan Borju zemřel 19. října 1980. Je držitelem dvou patentních listin: z 15. ledna 1961 (spolu s Václavem Brudhansem) a z 15. listopadu 1963 (spolu s Rudolfem Smržem a Jaroslavem Auerhanem).

Savelij Chadži

Ostatní Karaimové přicházeli na území Československa ze svých původních rodin v Rusku samostatně. Karaim Savelij Chadži ukončil vyšší vzdělání v Praze a celou profesní kariéru prožil poté v Plzni. Narodil se 9. září 1896 v Oděse. Jeho otec Mark Chadži (19. října 1856 – 8. června 1928) tam byl obchodníkem a matka Praskovija Chadži (nar. 16. září 1867), rozená Ajvaz, byla v domácnosti. Měl

²⁷ Osobní archiv Heleny Marečkové, Prohlášení o rodovém původu.

²⁸ To, že S. Borju pracoval ve Spolchemii v období 29. 5. 1957 – 30. 11. 1964, nám potvrdila 3. 4. 2014 Hana Zemanová, vedoucí personálního oddělení Spolchemie.

také dvě sestry, které se provdaly a před druhou světovou válkou žily s matkou v Leningradu. Během války s nimi Savelij ztratil kontakt. V letech 1906–1915 absolvoval s vyznamenáním státní gymnázium v Oděse a v letech 1915–1916 studoval strojní inženýrství na polytechnice v Petrohradě. Po absolvování prvního ročníku byl nucen nastoupit vojenskou službu na oděské dělostřelecké důstojnické škole a od prosince 1916 se účastnil bojů. Po porážce Ruska (1918) pokračoval ve studiu na polytechnice v Oděse, studium druhého ročníku přerušil v důsledku občanské války, již se účastnil jako poručík motorizovaného dělostřelectva na straně bělogvardějců.²⁹

Do Československa přijel v roce 1921 a nastoupil zde studium elektrotechniky na Vyšší státní průmyslové škole v Praze-Smíchově, kterou ukončil v roce 1924 s vyznamenáním. Během studií žil v Praze-Libni a po jejich ukončení se rozhodl podat přihlášku do Škodových závodů v Plzni. Již 1. července 1924 tam nastoupil jako konstruktér/kreslič v oddělení elektrických drah, poté jako konstrukční referent a nakonec od roku 1925 jako vedoucí konstrukce dráhových strojů. Ve třicátých letech byla v Československu zastavena elektrizace tratí, což postihlo příslušné oddělení Škodovky. Stav konstruktérů se začal snižovat, jako první opustila závod část švýcarských odborníků. Na konci druhé světové války zůstalo již jen sedm konstruktérů, Savelij Chadži mezi nimi. Jako konstruktér značně ovlivnil rozvoj oboru elektrických drah ve Škodových závodech. Vedl konstrukční oddělení trakčních motorů a pomocných pohonů (Ed2). Řídil zde veškeré konstrukční práce nového trakčního motoru,³⁰ který byl označen jako AL4846ZT a na dalších čtyřicet let se stal výchozím typem pro odvozené typy motorů.³¹

Savelij Chadži se oženil v Paříži v roce 1932 s akademickou malířkou Eugeníí Minašovou (nar. 15. června 1907).³² Československé státní občanství získal 23. října 1932. Druhá světová válka zasáhla do jeho soukromého života. Manželka odešla po mnichovských událostech v září 1938 do Francie a Chadži s ní poté udržoval pouze písemný styk. Dne 19. března 1941 byl – zřejmě pro podezření,

²⁹ Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku, Žádost o přezkoumání skupinového zařazení, respektive o zvýšení služného S. Chadžiho z 15. 11. 1940.

³⁰ Byl to trakční motor pro lokomotivu řady 12 E 499.0 pro ČSD, která byla označována jako „Bobina“. Nově vyvinuté kloubové spojky nesly název po svém konstruktérovi, tedy Škoda-Chadží.

³¹ Osobní archiv Jana Krejčího, Kamil Nedvěd: Vznik a rozvoj oboru elektrická trakce ve Škodových závodech (strojopis).

³² Francii navštívil v září 1931, v prosinci 1931, v červnu 1932 a v říjnu 1933. Viz Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku.

že je židovského původu – zatčen gestapem,³³ záhy však byl propuštěn a 29. března již mohl nastoupit opět do práce.³⁴

Služebně byl v roce 1937 v Polsku, ale především po druhé světové válce absolvoval jako přednosta konstrukční kanceláře dráhových strojů ještě se dvěma kolegy ze Škodových závodů v říjnu až listopadu roku 1949 pracovní cestu do Švýcarska. Byl vyslán k firmě Sécheron, s níž měly Škodovy (Leninovy) závody licenční smlouvu na spolupráci při výrobě elektrických lokomotiv, navštívili také švýcarské firmy Isolawerke a Micafil. Chadži byl členem Klubu inženýrů a stavitelů, České matice technické a také Československého červeného kříže. Ve Škodovce pracoval až do odchodu do důchodu (31. prosince 1959). V květnu 1959 byl jako člen kolektivu konstruktérů závodu přesné strojírný N. P. závody V. I. Lenina Plzeň, vedeného Ing. J. Králem, vyznamenán za vynikající práci v oboru trakčních výzbrojí pro elektrické lokomotivy Řádem republiky.³⁵ V databázi patentů Úřadu průmyslového vlastnictví je dvanáct patentů souvisejících s výrobou elektrických lokomotiv, na nichž se Savelij Chadži podílel, a to s datem udělení mezi léty 1950–1984. Po odchodu do důchodu se přestěhoval do Zahradního Města v Praze,³⁶ jeho manželkou se stala Eva Chadžiová (6. 11. 1924 – 26. 3. 2003). Zemřel pravděpodobně v roce 1984.³⁷

Andrej Karakoz

Posledním ze sledované skupiny karaimských emigrantů v Československu je Andrej Karakoz, kterého po letech strávených na různých místech Moravy a Čech osud nakonec přivedl na Slovensko. Narodil se 29. ledna 1900 v Kyjevě. Otec David Mojsejevič Karakoz (6. listopadu 1861–1950) byl bohatým obchodníkem se zaměřením na výrobu tabáku, v Kyjevě měl několik činžovních domů, vlastnil továrny a pozemky měl rovněž na Krymu. Pro vlastní zaměstnance dokonce tiskl speciální noviny. Matkou byla Natalia Iljinišna Karakoz (11. října

³³ Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku, Sdělení závodního ředitelství z 22. března 1941.

³⁴ Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku, Sdělení závodního ředitelství ze 2. dubna 1941.

³⁵ Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku, ZVIL, karton 2823, inv. č. K 3386. Diplom k udělení Řádu republiky. V *Knize cti nejlepších pracovníků* je však u fotografie vyznamenaných konstruktérů napsán rok 1956. Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku, Fond ZVIL 2839, K3638.

³⁶ Podle informací Jindřicha Egnera z 2. 5. 2014, konstruktéra a bývalého spolupracovníka S. Chadžiho v plzeňské Škodovce.

³⁷ Osobní archiv Anastazie Kopřivové, tento údaj poskytla A. Kopřivové anonymně neznámá osoba.

1880 – 25. září 1965), rozená Katyk. Andrej Karakoz měl ještě sestru Natalii Davidovnu Karakoz (1901–1954).³⁸ V Kyjevě absolvoval základní školu a začal studovat gymnázium. Zároveň jako nadaný hudebník studoval na konzervatoři hru na housle. V roce 1917 vstoupil do Dobrovolnické armády generála Antona Ivanoviče Děnikina, a to do 1. armádního sboru generála Alexandra Pavloviče Kutěpova. Ve válce byl raněn a v roce 1919 evakuován z Oděsy na Krym. Odtud se při evakuaci dostal na lodi na poloostrov Galipoli, kde si přivydělával prodejem cukrovinek, které mohl díky provizorním dokladům jezdit prodávat až do Istanbulu. Tam se zdržoval v letech 1920–1921. Po založení ruského gymnázia v Istanbulu nastoupil Andrej Karakoz do jeho osmé třídy, v roce 1921 se dostal do Československa, kam bylo gymnázium přemístěno do Moravské Třebové; studium zde dokončil v roce 1922. Dále se rozhodl vystudovat Vysokou školu zemědělskou v Brně, kterou absolvoval v letech 1922–1926.

Od roku 1930 pracoval v Ústředí kontroly užitekosti a dědičnosti hospodářských zvířat v Brně (pracoviště Zemského výzkumného ústavu zootechnického v Brně). Profesor Josef Taufer jej tehdy pověřil zpracováním výsledků kontroly užitekosti a studiem nedědičných činitelů na užitekost bernsko-hanáckého skotu. V roce 1931 obhájil dizertační práci na téma *Vliv potažních prací na složení mléka krav* a získal doktorský titul. V roce 1932 obdržel československé státní občanství. Téhož roku začal působit na Vysoké škole zemědělské jako druhý asistent při stolici všeobecné a speciální zootechniky (zootechnickém ústavu), od roku 1933 byl prvním asistentem. Vedl cvičení ze všeobecné zootechniky, posuzování hospodářských zvířat a zootechnický seminář. V roce 1935 přešel jako odborný úředník do sekce pro pokusnou zootechniku Zemského výzkumného ústavu zootechnického v Brně, současně zůstal jako dobrovolný vědecký pracovník na VŠZ. V polovině třicátých let absolvoval na návrh profesora Taufra zároveň šest semestrů na Vysoké škole zvěrolékařské v Brně,³⁹ aby si zdokonalil teoretickou přípravu pro technologii masa.

Oženil se s Žofíí Prokopovou (1. 5. 1906 – 6. 12. 1986), která pocházela z rodiny v Brně usedlých rakouských Čechů.⁴⁰ Dne 15. února 1938 se mu narodil syn Ivan a za války 13. března 1943 dcera Kira. Během druhé světové války byl aktivně činný v Národně revoluční armádě (skupina Moskva), kde se zabýval získáváním chemikálií pro výbušniny, kurýrní službou mezi Prahou a Brnem

³⁸ Audiozáznam vzpomínek Ivana Karakoze (Slaný, 10. 3. 2014, přepis).

³⁹ Zapsán byl pro období zimního semestru 1935/1936. Archiv veterinární a farmaceutické univerzity v Brně, f. Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, R 1, Úřední knihy: Imatrikulační kniha (Nationale) 1935–1936.

⁴⁰ Narodila se ve městě Groß-Enzersdorf v Dolních Rakousích.

a pořizováním ruských názvů pro mapy. Po osvobození Brna začala NKVD rychle vyhledávat ruské emigranty. Andrej Karakoz byl zatčen již 9. května 1945 a převezen do repatriačního tábora Rudé armády v Kladrubech u Vlašimi. Propuštěn byl na začátku června 1945. V roce 1946 se stal zemědělským radou a byl jmenován přednostou Ústavu pro technologii masa a jatečných výrobků Zemských ústavů pro výrobu živočišnou. V roce 1947 absolvoval čtyřměsíční pracovní pobyt v Dánsku a v roce 1949 v Anglii (Cambridge University), ale pobyl také v Německu, Rakousku, Itálii a Francii.

V padesátých letech nastalo obtížné období. Zemský ústav pro výrobu živočišnou byl zrušen, Karakoz byl nuceně přeložen do Výzkumného ústavu pro chov prasat v Kostelci nad Orlicí a pak do Výzkumného ústavu živočišné výroby v Praze-Uhřetěvsi. Klidnější doba pro něj nastala až po příchodu na Slovensko v roce 1956 (podařilo se mu dostat k vlastní rodině i svou matku, která žila již sama v Moskvě). Nejdříve nastoupil jako vědecký pracovník Ústavu pro živočišnou výrobu ve Vígláši, který byl následně převeden do Nitry, kam přesídlil i Karakoz; pracoval tam až do své smrti. Současně vyučoval na Vysoké škole poľnohospodárskej v Nitře (1965–1971). Andrej Karakoz napsal okolo 160 vědeckých prací, z nichž k nejvýznamnějším patří *Základy plemenitby hospodárskych zvierat* (Bratislava 1962) a *O zootechnickom výskumníctve* (Bratislava 1968). Byl členem Československé akademie zemědělské a v roce 1970 obdržel zlatou plaketu ČSAZ Za zásluhy a rozvoj vědy a výzkumu v zemědělství (Skala 1993: 217). Zemřel v Nitře 9. ledna 1972.⁴¹

Karaimská společnost v Československu

Vedle sledovaných sedmi Karaimů, jejichž osudy jsme ve stručnosti popsali, se nám podařilo nalézt archivní záznamy také i o dalších osobnostech. Byli to např. Viktor Gelelovič, Semjon Kefeli a Mark Ajvaz, kteří se usídlili nebo studovali v Brně, v Bratislavě žil Michail Katyk a v Praze působili Josif (Josef) Chadži, Avraam (Alexej) Minaš, Ilja Kodžak, Alexandra Kodžaková Katyk, Gavriil (Gabriel) Kalfé, Ilja Kalfa, Michail Kalfa, Mojsej Kalfa, Michail Kefeli, Jelizaveta Kefeliová Katyk, Semjon Tanatar a další. Lze tedy odhadnout, že do Československa se s ruskou emigrací dostalo okolo třiceti osob karaimského původu, které zde většinou zůstaly, a mnohé, jak je zřejmé z předchozích životopisů, dosáhly po studiích v Československu významných úspěchů ve svých profesích. Českoslovenští Karaimové uváděli v evidenčních listech nebo osobních spisech u náboženské příslušnosti karaimské náboženství a u národnosti často národnost

⁴¹ Ivan Karakoz: Rukopisný životopisný text o Andreji Karakozovi (Slaný, březen 2014).

karaimskou, bylo však logické, že takto malá skupina lidí, jejímž mateřským jazykem byla ruština, se v Československu pohybovala a přátelské styky udržovala zejména mezi ruskými emigranty. Pokud je nám známo, nikdo z těch, kteří se usadili v Československu, již karaimsky nehovořil. Podle vzpomínek jejich potomků tento jazyk ovládali pouze někteří z prarodičů sledovaných karaimských emigrantů. V Praze ani v Brně, kde bylo možné hovořit alespoň o malých karaimských skupinách, nepůsobil hazzan, nebyla zde žádná domácí modlitebna a už vůbec ne kenesa (pol. kienesa, rus. кенасса),⁴² takže karaimský tradiční kulturní a náboženský život zde nebylo možno vést, a proto se v tomto ohledu Karaimové obvykle sdružovali okolo pravoslavného chrámu. Vedle toho se rádi setkávali s přáteli z ruské emigrace a vzájemná rozmluva v rodném jazyce jim tak na chvíli připomínala i bývalou vlast; i k tomu často sloužilo prostředí pravoslavného kostela. Karaimský původ však neukrývali, jejich případné nové rodiny o něm věděly, a když byla možnost a příležitost, udržovali s ostatními Karaimy přátelské kontakty. Většinová československá společnost je pokládala za Rusy, sami Karaimové o tom na veřejnosti nemluvili, poněvadž povědomí o tom, co je karaimismus a kým jsou Karaimové, měl – tak jako dodnes – málokdo.

Meziválečné období v Československu bylo pro Karaimy poměrně příznivé, některým se díky pracovním úspěchům podařilo získat československé občanství a měli velký podíl na rozvoji oborů, v nichž pracovali. Podobně jako tomu bylo u všech emigrantů z Ruska, Karaimové studovali v Československu na školách technického směru (Vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola báňská v Příbrami, České vysoké učení technické v Praze, Německá vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně). Druhá světová válka a vyhlášení protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 však znamenaly pro evropské Karaimy nemalé problémy. Nacisté a gestapo se záhy dozvěděli o karaimském původu této malé skupiny emigrantů: při pečlivé evidenci židovského obyvatelstva jim nemohla uniknout jejich specifická příjmení a mnohdy křestní jména židovského původu. Karaimové se poté individuálně i hromadně obraceli na hachana Seraju Šapšala i na karaimské známé v zahraničí, kteří jim zasílali osvědčení a potvrzení o tom, že jsou karaimského náboženství a karaimského (turkického) etnického původu. Ve snaze prokázat svůj nežidovský původ se také sami pokoušeli sepsovat a mezi sebou šířit drobná pojednání o vlastních dějinách a etnickém původu. V osobním archivu Ivana Karakoze se například zachoval strojepis práce *Karaimové*, sepsané v době okupace brněnským Karaimem Fjodorem Ajvazem. Konec druhé světové války a příchod Rudé armády do Československa však ruské bílé emigraci i Karaimům nepřinesl šťastné období. Některé z nich čekalo

⁴² Modlitební dům Karaimů.

vyslýchání a internace, obvykle však byli propuštěni. Ještě složitější byla padesátá léta, kdy (pokud nevstoupili do KSČ) měli značné problémy s udržení zaměstnání nebo dostávali umístěnky do méně významných míst. I přes tyto těžkosti se československým Karaimům podařilo ve svých oborech dosáhnout nemalých úspěchů.

Závěr

Sledovaných sedm mužů karaimského původu, narozených v letech 1896–1904, tvoří přibližně čtvrtinu veškeré karaimské populace, která do Československa emigrovala po první světové válce; v československém měřítku se tedy jedná o poměrně reprezentativní vzorek tohoto etnika. Z krymské Jevpatorije, jednoho z původních karaimských sídel, pocházeli z této skupiny osob pouze bratři Ajvazové; Savelij Chadži a Andrej Karakoz se narodili v ukrajinských městech Oděsa a Kyjev; bratři Fjodor a Semjon Borju byli až ze severního Kavkazu, kde se narodili ve městech Stancija Prochladnaja a Vladikavkaz. Rozhodujícím mezníkem v jejich životě, tak jako v celých politických a kulturních dějinách Ruska 20. století, se stala občanská válka v letech 1918–1921. Sledovaní Karaimové se po druhé světové válce mohli ve svých profesních životopisech jen omezeně vyjadřovat o době svého dětství a mládí v Rusku, všichni totiž pocházeli ze zámožných a vzdělaných rodin, pro něž mělo bolševické vítězství nedozírné následky. Bojů v občanské válce se přímo účastnili dva nejstarší: Savelij Chadži, jenž bojoval již za první světové války, a Andrej Karakoz. Zbývajících pět emigrantů se narodilo v letech 1902–1904, takže pro aktivní boj proti rudoarmějcům byli ještě příliš mladí.

Tři ze skupiny, Semjon Ajvaz, Fjodor Ajvaz a Andrej Karakoz, po příchodu do Československa ve své nové zemi také odmaturovali, a to v roce 1922 na ruském gymnáziu v Moravské Třebové (ve stejném roce zde složili maturitní zkoušku také jiní mladí Karaimové, Michail Katyk a Semjon Kefeli – Svetozarov 1930: 38). Díky poměrně rozsáhlému nashromážděnému materiálu, zejména o čtyřech mužích ze sledované skupiny, jsme si mohli důkladněji všimnout osudů karaimských emigrantů Michaila Ajvaze, Sinana Borju, Savelije Chadžiho a Andreje Karakoze. Prameny, jež jsme měli k dispozici k sestavení jejich nejdůležitějších životních etap, jsou různého charakteru, např. u Savelije Chadžiho jsme se nemohli opřít o svědectví potomků; proto u některých z nich chybějí důležité detaily. Bohužel mnohé z firem, v nichž sledované osobnosti pracovaly, po roce 1989 zanikly, a jejich dokumenty jsou tedy nedostupné. Existující podniky naopak provedly předpisovou skartaci osobních listů; tím se pro náš výzkum uzavřely důležité prameny. Všichni sledovaní Karaimové vystudovali vysoké školy

(v případě Chadžiho vyšší školu) technického nebo přírodovědného směru a ve svých profesích se stali vynikajícími odborníky se značným věhlasem – výsledky jejich práce tvoří dodnes trvalou hodnotu československého technického, přírodovědného, umělecko-průmyslového nebo kulturního bohatství. Díky svému talentu, píli a velké vůli se tak dokázali i přes značné těžkosti (zejména jazyková bariéra a příslušnost k ruské bílé emigraci) prosadit ve své nové vlasti.

Duben 2014

Prameny:

1. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilnius
F143-1064-2, dokument 157v
2. Osobní archiv
 - a) Osobní archiv Michala Ajvaze ml., Praha (bratři Ajvazové)
 - b) Osobní archiv Jozefa Bully, Nitra (Andrej Karakoz)
 - c) Osobní archiv Ivana Karakoze, Slaný (Andrej Karakoz aj.)
 - d) Osobní archiv Anastazie Kopřivové, Praha (Michal Ajvaz aj.)
 - e) Osobní archiv Jana Krejčího, Plzeň (Savelij Chadži)
 - f) Osobní archiv Heleny Marečkové, Praha (Sinan Borju)
3. Audiozáznamy vzpomínek
 - a) Michal Ajvaz ml. (14. 3. 2014).
 - b) Jozef Bulla (25. 4. 2014)
 - c) Ivan Karakoz (1. 3. 2014, 30. 3. 2014)
 - d) Anastazie Kopřivová (6. 3. 2014)
 - e) Helena Marečková (16. 3. 2014)
4. Archiv Mendelovy univerzity v Brně (Andrej Karakoz)
 - a) Fond Mendelova univerzita Brno:
 - Rektorát I, Matriční listy, 1922/1923, fasc. 6
 - Katalog posluchačů hosp. odboru VŠZ v Brně 1919/1920–1959/1960
 - Rektorát I, Nationale 1922–23, Hospodářský odbor, kn. č. 8
 - Rektorát I, Nationale 1923–1924, Odbor hospodářský, kn. č. 13
 - Rektorát I, Nationale 1924–25, Odbor hospodářský, kn. č. 14
 - Rektorát I, Nationale 1925–1926, Odbor hospodářsko-lesnický, kn. č. 18
 - Rektorát I, Nationale 1924–1925, Odbor hospodářsko-lesnický, kn. č. 15
 - Protokol o rigorózech a promociích, rektorát I, kart. 3, i. č. 3
 - Rektorát I, Výroční zprávy VŠZ, kart. 66, inv. č. 238
 - Rektorát II, Osobní spisy, karton 114/3
 - Rektorát I, Zápisy ze zasedání plenárního prof. sboru VŠZ v Brně, č. 27, 11. 6. 1949, kart. 24, inv. č. 139
 - Rektorát I, Studijní programy, kart. 99, inv. č. 386

- Rektorát I, Pověření přednáškami 1949–1950, kart. 104, i. č. 392
Rektorát I, Pověření přednáškami 1950–1951, kart. 104, i. č. 392
Rektorát I, Korespondence rektora, kart. 47, inv. č. 159
Rektorát I, Asistenti, kart. 74, inv. č. 807
Rektorát I, Zootechn. ústav, kart. 13, inv. č. 84
Rektorát I, Asistenti, kart. 34, inv. č. 307, č. j. 13/1932
Rektorát II, Protokolovaná pošta rektora 1959, kart. 66
- b) Fond Hospodářský odbor VŠZ Brno:
Zápis o I. státní zkoušce. Kniha II, kart. 8
Zápisy o druhé státní zkoušce odb. zeměd. inž. Vysoké školy zemědělské v Brně, kart. 8, kn. č. 15
- c) Fond Sbirka dizertačních prací, kart. 27, sig. D 112, č. 2-33182
- d) Fond Sbirka fotografií, kart. 6, č. fot VII/207
5. Archiv města Brna (Fjodor Ajvaz, Fjodor Borju, Andrej Karakoz)
- a) Z 1 – Sbor národní bezpečnosti, Pobytová evidence občanů (1908) 1918–1953
Přihláška trvalého pobytu občana
- b) B 1/39 – Kartotéka domovského práva (1850–1945)
Katastr osob do Brna příslušných
6. Archiv VUT v Brně (Fjodor Ajvaz, Michal Ajvaz, Fjodor Borju, Simeon Borju)
- a) Fond R ČVŠT:
Knihy č. 126–163, inv. č. 164–201, Seznamy posluchačů 1899–1937, Kniha č. 149, inv. č. 187, 1922/1923, Kniha č. 150, inv. č. 188, 1923/1924, Kniha č. 151, inv. č. 189, 1924/1925, Kniha č. 152, inv. č. 190, 1925/1926, Kniha č. 153, inv. č. 191, 1926/1927, Kniha č. 154, inv. č. 192, 1927/1928, Kniha č. 155, inv. č. 193, 1928/1929
Kniha č. 219, Výkaz absolventů
Nacionále posluchačů, Kniha č. 7, 1922–1923, Kniha č. 10, 1923–1924, Kniha č. 13, 1924–1925, Kniha č. 16, 1925–1926, Kniha č. 19, 1926–1927, Kniha č. 22, 1927–1928 (Feodor Borju, Semen Borju), RČVŠT, Kniha č. 25, 1928–1929
Odbor chemického inženýrství ČVŠT Brno 1914–1951, Protokoly 2. státní zkoušky, 1928–1929, č. 6, Zápisy o 2. státní zkoušce 1922–1939, Kniha č. 64
7. Moravský zemský archiv v Brně (F. Ajvaz, F. Borju, S. Borju, A. Karakoz)
- b) Fond B 26, Policejní ředitelství Brno:
karton č. 3332, inv. č. 4207, Přihlašovací lístky k pobytu cizinců v Brně (Rusové) A–F
karton č. 3332, inv. č. 4207, Přihlašovací lístky k pobytu cizinců v Brně (Rusové) Bo–C
karton č. 3332, inv. č. 4207, Přihlašovací lístky k pobytu cizinců v Brně (Rusové) E–F
karton č. 3333, inv. č. 4207, Přihlašovací lístky k pobytu cizinců v Brně (Rusové) K–Sa
karton č. 2182, inv. č. 1986, Nansenovy pasy ruských emigrantů, 1932
karton č. 2184, inv. č. 1986, Nansenovy pasy ruských emigrantů, 1934
karton č. 2185, inv. č. 1986, Nansenovy pasy ruských emigrantů, 1935
karton č. 2187, inv. č. 1986, Nansenovy pasy ruských emigrantů, 1937–1938
karton č. 2369, inv. č. 2134, Soupisy židů a cizinců, 1939
- c) Fond B 34, Německá technika Brno:
fascikl 798, Protokoly o II. státní zkoušce, A: Theodor Ajvaz
8. Národné poľnohospodárske a potravinárske centrum, Nitra, archív osobných spisov (Andrej Karakoz)
9. Státní oblastní archiv v Litoměřicích – pracoviště Most (Simeon Borju)

- a) NAD 1327 (III-1201), fond Severočeské tukové závody, s. p., Ústí nad Labem 1945–1998 (nezpracováno)
karton 264, Osobní mapa Ing. Simeona Borju
10. Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku (Savelij Chadži)
 - a) Fond ZVIL 2839, K3638, Kniha cti nejlepších pracovníků
 - b) ŠZ, Generální ředitelství Praha, osobní spis č. 6373A
 - c) ZVIL, karton 2823, inv. č. K 3386, Řád Republiky (diplom)
 - d) ŠZ Plzeň 630, ETD 844, Švýcarsko
11. Zemský archiv v Opavě (Michal Ajvaz, Semjon Ajvaz)
 - a) Fond Vysoká škola báňská Ostrava
inv. č. 146, Legitimace studentské 1921–1939
inv. č. 143, Matrikel 1895–1929
inv. č. 75, Katalog 1922–1923, Matriční list
inv. č. 76, Katalog 1923–1924, Matriční list
inv. č. 108, Zkušební protokol I. státní zkoušky hutnické. Svazek I.
inv. č. 164, Kniha 1922–1923
inv. č. 165, Kniha 1923–1924
inv. č. 166, Kniha za roky 1924–1925
inv. č. 167, Kniha (bez názvu) za roky 1925–1926
inv. č. 168, Kniha 1926–1927
inv. č. 169, Kniha (bez názvu) 1927–1928
inv. č. 122, Protokol II. státní zkoušky hutního inženýrství

Literatura:

- Anikina, Tat'jana a kol.: 2008 – *Dom v izgnaniji. Očerki ruskaj emigracii v Českoslovakiji 1918–1945*. Praga: Izdatelstvo RT+RS servis. [*Дом в изгнании. Очерки русской эмиграции в Чехословакии 1918–1945*. Прага: Издательство RT+RS servis.]
- Babka, Lukáš – Zolotarev, Igor (eds.): 2012 – *Ruskaja akcija pomošči v Českoslovakiji. Istorija, značenije, nasledije*. Praga: Nacional'naja biblioteka Češskoj respubliky – Slavjanskaja biblioteka – Graždanskoje objedinenije „Russkaja tradicija“. [*Русская акция помощи в Чехословакии. История, значение, наследие*. Прага: Национальная библиотека Чешской республики – Славянская библиотека – Гражданское объединение „Русская традиция“.]
- Bulla, Jozef: 2006 – Jubileum Slovenskej poľnohospodárskej univerzity. Moji učelia alebo príspevok k histórii univerzity. In: *Almanach Nitra*. Ed. Andrej Červeňák. Nitra: Nitranská odbočka Spolku slovenských spisovateľov: 458–460 [Andrej Karakoz].
- Broul, Julius: 1994 – Vzpomínka na Ing. Michala Ajvaze – otce české skleněné mozaiky. *Sklář a keramik* 44: 9–10: 154.
- Gąsiorowski, Stefan: 2008 – *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV–XVIII wieku*. Kraków – Budapest: Wydawnictwo Austeria.
- Karaimskie vesti. Posvjaščen pamjati Serai Markoviča Šapšala (1876–1961)*. 2011 – 4 (102), nojabr'–dėkabr'. [*Караймские вести. Посвящен памяти Серай Марковича Шапшала (1876–1961)*. 2011 – 4 (102), ноябрь–декабрь.]

- Kopřivová, Anastazie: 1997 – Ruské gymnázium v Moravské Třebové. *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 8: 25–29.
- Kozlov, Semjon Jakovlevič – Čižova, Ljudmila Vladimirovna: 2003 – *Tjurskije narody Kryma. Karaimy. Krymskije tataru. Krymčaki*. Moskva: Nauka. [Тюркские народы Крыма. Караимы. Крымские татары. Крымчаки. Москва: Наука.]
- Malý, Jakub Josef: 1841 – *Obrazy a výjevy z Rus. Židovská sekta Karaitů v západním Rusku*. Dennice. Spis zábavný a poučující. Díl třetí. Praha: 156–167.
- Podaný, Václav – Barvíková, Hana: 2000 – *Emigrace z Ruska v meziválečném Československu. Prameny v českých, moravských a slezských archivech*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky.
- [Rudnev, Vadim Viktorovič (ed.): 1924 – *Zarubežnaja russkaja škola 1920–1924 gg*. Paříž: Rossijskij Zemsko-gorodskoj komitet pomošči rosijskim graždanam za granicej. [Зарубежная русская школа 1920–1924 гг. Париж: Российский Земско-городской комитет помощи российским гражданам за границей.]
- Schur, Nathan: 1995 – *The Karaite Encyclopedia. Beiträge zur Erforschung des Alten Testaments und des antiken Judentums*. Band 38. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien: Peter Lang.
- Skala, Ladislav: 1989 – *Malý slovník biografii. Stručný výběr životopisných údajů některých nežijících osobností ve vztahu k zemědělství na území Československa i v zahraničí. II. Ch–O. Sborník ČSAZ č. 130*. Praha: Československá akademie zemědělská: 62–63 [Andrej Karakoz].
- Skala, Ladislav: 1993 – *Naši předchůdci. Biografický slovník českého zemědělství a venkova*. [I. A–L. Praha: Ministerstvo zemědělství České republiky: 216–217 [Andrej Karakoz].
- Sládek, Zdeněk: 1993 – Ruská emigrace v Československu. *Slovanský přehled* 79: 1: 1–13.
- Svetozarov, Vladimir: [1930] – *Russkaja gimnazija v Moravskoj Tržebove. 1920–1930 god. Jubilejnyj istoričeskij očerk*. [Русская гимназия в Моравской Тржебове. 1920–1930 год. Юбилейный исторический очерк.]
- Szyszman, Szymon: 2005 – *Karaimizm. Doktryna i historia*. [Wrocław]: Bitik [překlad z franc. orig. Irena Jaroszyńska a Anna Abkowicz].
- Weber, Václav a kol.: 1996 – *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK v Praze*. Praha: Karolinum.
-

Contact: doc. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D., Katedra střeoevropských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, náměstí Jana Palacha 2, 110 00 Praha 1, Czech Republic; e-mail: petr.kaleta@ff.cuni.cz.

Пříloha:

Препис žádosti Fjodora Ajvaze, adresované hachanovi Šapšalovi v Polsku, o prokázání karaimského původu z 5. května 1939 s příslušnými svědectvími (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F143-1064-2, dokument 157v)

5-V-39.

Его Высокопреосвященству

Гахану караимовъ въ Польшѣ

инж. Айваза Феодора

Прошение

Прошу покорнѣйше Ваше Высокопреосвященство выдать мнѣ удостовѣреніе въ моемъ караимскомъ происхоженіи. При семъ прилагаю слѣдующія свѣдѣнія:

Инж. Феодоръ (Юфуда) Айвазъ род. въ 1902 г. 20 мая въ гор. Евпаторіи, сынъ пот. поч. гражданина Мойсея Федоровича (Юфудовича) Айваза и Анны Семеновны ур. Ходжашъ.

Свѣдѣнія о моихъ предкахъ:

Правильность могут подтвердить:

С. Э. Дуванъ Парижъ

Еремѣй Коджакъ и его супруга Анна ур. Джигить, моя двоюр. сестра

Ansiers r/s 2 rue de la Concorde France

Инж. Маркъ Айвазъ Dlouh[á] 120, Brno

Инж. Семень Борю Olomouc

Феодоръ Борю Vesel[á] 39, Brno

Инж. Михаилъ Катыкъ

Г. Кальфа Прага

С. Хаджи Пильзень, Škodovy závody